

Piotr Długosz

Uniwersytet Rzeszowski

KOREPETYCJE MATURZYSTÓW POGRANICZA W LATACH 2008–2011

1. Wstęp

Uczęszczanie przez uczniów na zajęcia do prywatnych nauczycieli jest tak samo stare jak system masowej edukacji. Szkolnictwo publiczne nie zawsze jest w stanie podołać swoim zadaniom. Wraz z urynkowaniem edukacji rośnie rola prywatnych korepetycji. Upowszechnienie szkolnictwa średniego po reformie edukacji z 1999 r. mogło wygenerować dodatkowy popyt wśród uczniów na korepetycje. Zwiększenie się liczby uczniów szkół maturalnych, wprowadzenie zewnętrznych egzaminów maturalnych w 2005 r., nadejście społeczeństwa wiedzy i wzrost znaczenia merytokracji sprawiły, że wykształcenie staje się „towarem”. Młodzież oraz rodzice przykładają dużą wagę do wykształcenia. Traktują je instrumentalnie, żywiąc przekonanie, że może ono pomóc w znalezieniu dobrej pracy, uzyskaniu wysokiego statusu społecznego, osiągnięciu wysokiej jakości życia. Dyplom, a szczególnie dyplom prestiżowego kierunku na renomowanej uczelni, staje się obecnie towarem wielce pożądanym wśród młodego pokolenia Polaków. Dostęp do najlepszych kredencjałów mają ci uczniowie, którzy uzyskają najlepsze wyniki na maturze. W związku z tym nie należy się dziwić, że młodzież inwestuje w swoją przyszłość przy pomocy korepetycji, chcąc w ten sposób najlepiej się zabezpieczyć przed ryzykiem i niepewnością, jakie generuje ponowoczesność¹.

¹ Zob. U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka*, Warszawa 2002.

W dyskursie naukowym, przynajmniej w ostatnim czasie, wokół korepetycji pojawiły się kontrowersje. Z jednej strony słychać głosy, że występuje obecnie plaga korepetycji, będąca wskaźnikiem instytucjonalnej niewydolności szkoły². Krzysztof Koseła konstatuje, że korepetycje są porażką państwa odpowiedzialnego za oświatę oraz że jest to poważny problem społeczny o niepokojącym zasięgu, niszczący same korzenie liberalnej demokracji³. W podobnym tonie komentowane są wyniki raportu na temat korepetycji przygotowanego na zlecenie Komisji Europejskiej⁴.

Z drugiej jednak strony w dwóch najważniejszych dokumentach, które ukazały się w tym roku na temat młodzieży i edukacji, w ogóle nie podejmuje się tego problemu. W pierwszym raporcie wspomina się jedynie skrótowo o liczbie gimnazjalistów biorących korepetycje, korzystając z badań PISA 2006⁵. W opublikowanym niedawno raporcie *Młodzi 2011*, dotyczącym młodzieży i jej problemów, korepetycjom nie poświęcono ani jednego słowa⁶. A należy podkreślić, że jest to ważny rządowy dokument, który operacjonalizuje cele strategiczne w polityce młodzieżowej na najbliższe lata. Czyżby eksperci nie dostrzegali problemu korepetycji i wynikających z niego nierówności szans edukacyjnych, a także dysfunkcji systemu oświatowego? Trudno odpowiedzieć na to pytanie. Faktem jest, że zjawisko korzystania z dodatkowych prywatnych lekcji występuje w polskim systemie oświatowym, na co wskazują prowadzone do tej pory badania⁷.

2. Teoretyczny kontekst badań

Zjawisko korepetycji jest związane z przemianami w systemie edukacyjnym i zmianami, jakie zachodzą w systemie społecznym. Z jednej strony dysfunkcje systemu edukacyjnego, z drugiej strony inflacja dyplomów, rosnąca konkurencja

² Zob. E. Putkiewicz, *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Warszawa 2005.

³ K. Koseła, *Przedmowa* [w:] E. Putkiewicz, op.cit., s. 8–9.

⁴ Zob. *The Challenge of Shadow Education*, European Commission, 2011, <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/the-challenge-of-shadow-education-1> [dostęp: 1.08.2011].

⁵ *Spółeczeństwo w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010*, Warszawa 2011, s. 89.

⁶ Zob. K. Szfraniec, *Młodzi 2011*, Warszawa 2011.

⁷ Zob. K. Keler, J. Perek-Białas, *Analiza wydatków gospodarstw domowych na edukację w kontekście reformy edukacyjnej w Polsce* [w:] *Spółeczne skutki zmiany oświatowej w Polsce*, M. Niezgoda (red.), Kraków 2011, s. 65–66; N. Hipisz, B. Badora, M. Gwiazda, *Sposoby spędzania wolnego czasu i zainteresowania młodzieży* [w:] *Młodzi 2010*, Warszawa 2011; A. Szczucka, M. Jelonek, *Kogo kształcą polskie szkoły?*, Warszawa 2011; K. Kowalczyk, *Wydatki rodziców na edukację*, Warszawa 2010, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K_147_10.PDF [dostęp: 3.07.2011].

o wysokie pozycje społeczne, wzrost znaczenia merytokracji, dążenie do sukcesu tworzą sprzyjający kontekst dla korepetycji.

Do analizy zmian w systemie edukacyjnym i ich konsekwencji przydatna może być teoria Roberta Mertona⁸. Teoria ta zakłada, że zmiany mogą wywoływać chaos, dezorganizację, stan kulturowej anomii. Taką zmianą burzącą dotychczasowy ład była reforma oświaty z 1999 r. Do jej skutków można zaliczyć: zmianę reguł egzaminacyjnych, zewnętrzną ocenę egzaminów, zastąpienie egzaminów wstępnych na studia wynikami egzaminów maturalnych⁹. W wyniku tych przemian doszło do wzrostu zapotrzebowania na korepetycje. Anomia systemu edukacyjnego może wywołać różne reakcje adaptacyjne. Uczniowie korzystający z korepetycji będą stosować strategie innowacyjne. Ich celem są wysokie osiągnięcia szkolne, a środkiem prowadzącym do tego celu są korepetycje. W ten sposób maturzyści mogą aktywnie „walczyć” z anomią systemu edukacyjnego. Niestety, w tej korzystnej sytuacji znajdują się uczniowie z wysokim statusem społecznym. Po pierwsze, mają oni świadomość niewydolności systemu edukacyjnego i wynikających z nich zagrożeń. Po drugie, dysponują odpowiednimi zasobami finansowymi, które mogą przeznaczyć na korepetycje.

W warunkach umasowienia edukacji średniej i wyższej pojawia się zjawisko inflacji dyplomów. W związku z tym jednostki zaczynają zabiegać o uzyskanie lepszego kredencjału, czyli zdobycie indeksu prestiżowego kierunku renomowanej uczelni. W sytuacji nadwyżki dyplomów na rynku młodzież z wyższych klas społecznych próbuje zachować swoją wysoką pozycję poprzez maksymalizowanie działań edukacyjnych. Współcześnie walka klas, jak twierdzi Ronald Collins, przebiega na płaszczyźnie edukacyjnej¹⁰. Przedmiotem tej walki stają się kredencjały, gdyż one zapewniają dostęp do społecznie cenionych dóbr, takich jak: prestiż, władza, pieniądze. Narzędziem tej „walki klas” są korepetycje i zazwyczaj występują w tych społeczeństwach, gdzie jest duża różnica między płacami ludzi wykształconych i niewykształconych¹¹. W związku z tym należałoby założyć, że częściej korepetycje będą brać młodzi z rodzin z wyższym statusem oraz ci, którzy chcą studiować na najlepszych uczelniach i prestiżowych kierunkach, na które trudno się dostać.

Edukację można też rozpatrywać jako inwestycję w kapitał ludzki, co w konsekwencji będzie służyć wzrostowi gospodarczemu i rozwojowi społeczeństwa (ro-

⁸ Zob. R. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002, s. 197.

⁹ E. Putkiewicz, op.cit., s. 149.

¹⁰ Zob. R. Collins, *The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification*, New York 1979.

¹¹ Zob. M. Bray, *Adverse Effects of Private Supplementary Tutoring*, Paris 2003.

dziny). Wydatki i poświęcenie związane z podnoszeniem wiedzy i kwalifikacji są opłacalne w dłuższej perspektywie i przynoszą zyski. Warto więc inwestować w kapitał ludzki, czym powinno się zająć państwo, jednakże kiedy państwo wycofuje się ze swoich funkcji, coraz częściej rodziny same przejmują te funkcje¹². Jeszcze bardziej to zjawisko uwidoczniło się po reformie oświaty, na co wskazują wyniki badań¹³. Lepiej w takiej sytuacji będą radzić sobie rodziny z wysokim statusem społecznym, które mają świadomość istniejących zagrożeń w systemie edukacyjnym. Rodziny te posiadają także odpowiednie zasoby ekonomiczne, które mogą uruchomić w celu akumulacji kapitału ludzkiego.

Problematykę korepetycji można też rozpatrywać w kontekście habitusu i kapitału kulturowego Pierre'a Bourdieu¹⁴. Sukces edukacyjny i życiowy jest praktycznie niemożliwy dla jednostek pozbawionych kapitału kulturowego. Zasobów tych nie można stworzyć od podstaw, są one dziedziczone, co ma niebagatelny wpływ na utrzymywanie się nierówności edukacyjnych i społecznych. Na kapitał kulturowy składają się między innymi: język, wiedza i znawstwo. Kapitał kulturowy można też konwertować w kapitał ekonomiczny¹⁵. W związku z tym korepetycje należy traktować jako próbę zwiększenia wartości kapitału kulturowego, co może w przyszłości przełożyć się na wzrost kapitału ekonomicznego. Dobrze o tym wiedzą twórcy jednej z największych zachodnich firm, reklamując swoje usługi hasłem: „Każde dziecko może prześcignąć innych”, „Lepsza przyszłość zaczyna się z Kumonem”¹⁶.

Z wielu badań wynika, że różne klasy społeczne charakteryzują się odmiennym stylem życia, stylem wychowawczym rodziców, a nawet stylem nauczania przez nauczycieli¹⁷. W klasie średniej rodzice interesują się edukacją dzieci, starają się rozwijać u nich motywacje poznawcze, orientują ich na samodzielność, wewnątrzsterowność, autonomiczny rozwój. Ci uczniowie mają też sprecyzowane plany edukacyjne, dokładnie zoperacjonalizowane cele, do których dążą¹⁸. Szkoła jest zatem środkiem, który ma doprowadzić do celu, jakim zazwyczaj jest wysoka po-

¹² A. Giza-Poleszczuk, *Przestrzeń społeczna* [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard (red.), Warszawa 2000, s. 109.

¹³ Z. Sawiński, *Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia* [w:] *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, Warszawa 2008, s. 43.

¹⁴ Zob. P. Bourdieu, J.C. Passeron, *Reprodukcja*, Warszawa 2006.

¹⁵ T. Szlendak, *Socjologia rodziny*, Warszawa 2011, s. 246.

¹⁶ A.T. Zawadzka, *Globalne korki*, „Polityka” 2007, nr 7, s. 84–85.

¹⁷ Zob. K. Gawlicz, *Wrastanie w nierówność. Edukacja przedszkolna a odtwarzanie struktur dominacji i podporządkowania* [w:] *Idee, diagnozy, nadzieje. Szkoła polska a idee równości*, A. Męczkowska-Christiansen, P. Mikiewicz (red.), Wrocław 2009.

¹⁸ T. Szlendak, *Socjologia...*, op.cit., s. 239–240.

zycja społeczna. W klasach niższych mamy do czynienia ze zjawiskami przeciwnymi do tych opisanych. Egzemplifikację tego fenomenu można znaleźć w badaniach Zbigniewa Kwiecińskiego, który ukazuje, jak wygląda obecnie sytuacja szkolna i zawodowa dzieci rodziców z niskim i wysokim poziomem alfabetyzacji¹⁹. Habitus może pełnić funkcje proedukacyjne w klasach średnich i antyedukacyjne w klasach niższych. Młodzież z wyższym statusem jest motywowana do wysiłków intelektualnych i edukacji, rozwijanie zainteresowań ma „we krwi”. Korepetycje mogą być właśnie elementem stylu życia klas średnich, gdyż w tych rodzinach dbałość o wykształcenie dziecka jest priorytetem i należy do obowiązków rodziców²⁰.

Reasumując, problem korepetycji można więc rozpatrywać z kilku perspektyw teoretycznych. Teoria anomii wydaje się pomocna przy wyjaśnieniu skali i etiologii korepetycji. Można powtórzyć, iż korepetycje pojawiają się wszędzie tam, gdzie system edukacyjny jest dysfunkcjonalny. Płatne lekcje stanowią skuteczną strategię adaptacyjną uczniów w obliczu anomii systemu edukacyjnego. Pozostałe omówione koncepcje wskazują także, że w czasach inflacji dyplomów system edukacyjny różnicuje się i korepetycje mają stanowić narzędzie przewagi konkurencyjnej, dzięki któremu można będzie walczyć o najlepsze kredencjały, dające szansę na osiągnięcie wysokiego statusu. Koncepcja inwestycji w kapitał ludzki ukazuje, iż edukacja jest pewnego rodzaju inwestycją, która może przynieść w przyszłości duże korzyści. W warunkach wolnego rynku na barkach rodziny spoczywa odpowiedzialność za te inwestycje. Im rodzina jest zasobniejsza, tym większe ma możliwości inwestycji w kapitał ludzki.

Teoria kapitału kulturowego pozwala zwrócić uwagę na klasowy charakter nabywania wiedzy i korzystania z korepetycji. Korepetycje w tym ujęciu stanowią element stylu życia klas średnich. Ponadto można je potraktować jako próbę konwersji kapitału kulturowego w kapitał ekonomiczny. W związku z tym należy zakładać, że dzieci z wyższym statusem będą częściej korzystać z korepetycji. Odmienne funkcje mogą pełnić korepetycje w różnych klasach społecznych. W klasach średnich będzie to forma maksymalizacji kapitału kulturowego w celu konwersji na kapitał ekonomiczny, a w klasach niższych stanowić mogą „koło ratunkowe”, dzięki któremu możliwe jest uzupełnianie braków w kapitale kulturowym.

¹⁹ Zob. Z. Kwieciński, *Między patosem a dekadencją*, Wrocław 2007.

²⁰ Zob. T. Szlendak, *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania dzieci i problem nierówności szans edukacyjnych*, Warszawa 2003.

3. Analiza wyników badań własnych

Metodologia badań

Badania zostały zrealizowane na terytorium województwa podkarpackiego w subregionie przemyskim leżącym przy granicy z Ukrainą (dawne województwo przemyskie). Na objętych badaniem terenach przeważają obszary wiejskie (60%), panuje wyższe niż przeciętnie w kraju bezrobocie, są niskie płace i duża migracja. Sytuacja gospodarcza subregionu może mieć wpływ na funkcjonowanie szkolnictwa na tym terenie. Gminy, powiaty, szczególnie te najbiedniejsze, będą miały problemy z finansowaniem wydatków na oświatę, co może mieć wpływ na jakość pracy szkoły, nauczycieli. Podobnie niekorzystna sytuacja materialna gospodarstw domowych może w znaczny sposób osłabiać zasoby edukacyjne młodzieży.

Wyniki badań na próbie maturzystów z pogranicza mogą z pewnym prawdopodobieństwem obrazować zjawisko korepetycji w ogóle, a konkretnie uwarunkowania tego zjawiska wśród młodzieży maturalnej. Można przyjąć, że na podstawie uzyskanych rezultatów, szczególnie chodzi tutaj o analizy wielozmiennowe, można określić warunki, w jakich dochodzi do korzystania z korepetycji, i zweryfikować stawiane hipotezy.

W opracowaniu zostały wykorzystane dane dotyczące korepetycji uzyskane w roku 2008, 2009 i 2011. Dzięki podobnej metodologii badań (ta sama metoda, te same pytania) uzyskane wyniki można poddać porównaniom i zaobserwować dynamikę analizowanego zjawiska²¹.

Badania były realizowane za pomocą metody sondażowej, do zebrania danych została zastosowana technika ankiety audytoryjnej. Próba badawcza miała charakter kwotowy i w 2008 r. liczyła 936 maturzystów, w 2009 r. ankietowano 1273 maturzystów, a w 2011 r. przebadano 925 maturzystów.

Na podstawie koncepcji teoretycznych zamieszczonych w artykule można sformułować następujące hipotezy, które będą weryfikowane w toku badań:

- Korepetycje są reakcją maturzystów na anomie systemu edukacyjnego. Niedydolność edukacyjna szkoły wygenerowała popyt na korepetycje.
- Korepetycje częściej będą brać maturzyści z wyższym statusem społecznym o wysokich aspiracjach edukacyjnych, którzy chcą studiować w najlepszych uczelniach na prestiżowych kierunkach.

²¹ Badania były realizowane mniej więcej w tym samym czasie, na przełomie marca/kwietnia.

- Korepetycje są formą inwestycji w kapitał ludzki i w związku z tym pobierają je przede wszystkim uczniowie z wyższym statusem społeczno-ekonomicznym.
- Korepetycje są elementem stylu życia i korzystają z nich głównie dzieci klasy średniej. Częściej będą je brali maturzyści z wyższym kapitałem kulturowym.
- Wśród młodzieży z wyższych klas korepetycje będą służyć do konwersji kapitału kulturowego w ekonomiczny, wśród uczniów z niskim statusem będą pełnić rolę „koła ratunkowego”.

Charakterystyka badanej zbiorowości

W dwóch pierwszych pomiarach uczniowie liceum ogólnokształcącego stanowili ponad połowę próby. Uczniowie technikum to 1/3 badanej zbiorowości. W ostatnich badaniach proporcje te nieco się zmieniły – ponad połowa respondentów to uczniowie technikum. Uczniowie liceum profilowanego trafiali rzadziej do próby. Można przyjąć, że próba badawcza odzwierciedla strukturę uczniów ze względu na typ szkoły ponadgimnazjalnej.

Tabela 1. Struktura uczniów ze względu na typ szkoły a rok badania (w %)

Typ szkoły	2008	2009	2011
Liceum	59	54	40
Liceum profilowane	10	15	5
Technikum	31	31	55

Przy uwzględnieniu wszystkich pomiarów w badanej zbiorowości 43% respondentów zamieszkiwało w mieście, a 57% na obszarach wiejskich. Wśród ankietowanych 58% stanowiły dziewczęta, a 42% to chłopcy. Do kategorii niskiego statusu społecznego zakwalifikowano 5% respondentów, do kategorii średniego statusu 65%, do wysokiego statusu zaliczono 1/3 badanych²². Z korepetycji korzystało w 2008 r. 50% ankietowanych maturzystów, w 2009 r. wystąpił niewielki spadek i uczęszczało na nie 44%, w 2011 r. na płatne lekcje chodziło 52%. Na podstawie

²² Na potrzeby analiz został przygotowany indeks statusu społecznego. W kategorii niskiego statusu znalazły się osoby, które żyły biednie i bardzo biednie, ojcowie legitymowali się wykształceniem zawodowym i niższym, pracowali jako robotnicy wykwalifikowani lub niewykwalifikowani lub byli bezrobotnymi, rencistami, emerytami. Do kategorii średniego statusu zakwalifikowano tych maturzystów, którzy warunki materialne ocenili jako średnie, ojcowie posiadali wykształcenie średnie i pracowali jako pracownicy umysłowi i przedsiębiorcy. Wysoki status został przypisany maturzystom oceniającym warunki materialne jako dobre i bardzo dobre, ojcowie posiadali wyższe wykształcenie i pracowali w wolnych zawodach, na stanowiskach profesjonalistów.

prorowadzonych obserwacji można skonstatować, że połowa badanych maturzystów uczęszczała na korepetycje. Wyniki są zbliżone do tych uzyskanych przez innych badaczy.

Sama jednak liczba osób biorących korepetycje nie może posłużyć do weryfikacji postawionych hipotez. Może ona jedynie wskazać, że system oświatowy znajduje się w nie najlepszej kondycji, o czym świadczą właśnie duży odsetek uczniów uczęszczających na prywatne lekcje oraz ich przyrost w kolejnych badaniach.

W tabeli 2 znalazły się zmienne istotne statystycznie skorelowane z korepetycjami. Część zmiennych niezależnych powtarza się w kolejnych latach badania, a część z nich pojawia się jednorazowo – były wykorzystane w badaniach tylko w danym roku lub nie osiągnęły istotności statystycznej.

Prowadzone analizy mogą rzucić więcej światła na temat uwarunkowań zjawiska korepetycji. Tak szerokie spektrum zmiennych określających warunki brania korepetycji może przyczynić się do weryfikacji prezentowanych wcześniej założeń teoretycznych.

Zebrane w trakcie analizy korelacyjnej informacje ukazują, iż o korzystaniu z korepetycji w głównej mierze decydują cechy statusowe. Relatywnie wysoki współczynnik korelacji uzyskał indeks bogactwa²³. I, co istotne, widać też jego stabilność w kolejnych pomiarach. O istotnym wpływie sytuacji materialnej na korzystanie z korepetycji świadczy również wartość korelacji zmiennej: subiektywna ocena warunków materialnych.

Tabela 2. Współczynniki korelacji korepetycji²⁴

Zmienne	2008	2009	2011
Ukończenie wyższej uczelni	0,210	0,173	0,234
Osiągnięcie wysokiego stanowiska	-	-	0,116
Udział we władzy	-	-	0,087
Rozwijanie zdolności i zainteresowań	0,087	-	-
Plany życiowe	0,166	0,136	0,231
Aspiracje edukacyjne	0,167	0,197	0,162
Tryb studiów	0,245	0,108	-
Typ uczelni	0,132	0,120	0,174
Kierunek studiów	0,101	-	0,258
Lokalizacja uczelni	-	0,164	0,141

²³ Został on stworzony na podstawie pytania o wyposażenie gospodarstwa domowego w dobra powszechnego użytku. Im większa liczba tych dóbr w gospodarstwie maturzysty, tym wyższa wartość indeksu.

²⁴ Współczynniki r-Pearsona zamieszczone w tabeli są istotne statystycznie na poziomie 0,05.

cd. tabeli 2

Zmienne	2008	2009	2011
Kontynuacja nauki na studiach	0,141	0,133	0,169
Zdobywanie dodatkowych uprawnień, tytuły	-	-	0,090
Uczenie się języków obcych	-	0,087	0,118
Optymizm	-	0,115	0,093
Plany emigracyjne	0,116	0,103	0,094
Wyjazdy turystyczne	-	0,246	0,315
Czytanie książek	-	-	0,127
Chodzenie na koncerty	-	-	0,138
Chodzenie do kina	-	-	0,134
Spać	-	-	0,103
Egalitaryzm społeczny	0,107	-	-
Egalitaryzm ekonomiczny	0,081	-	-
Ocena sytuacji materialnej	0,207	0,167	0,183
Praca zgodna z zawodem	0,079	-	-
Internet wykorzystywany do nauki	0,127	-	-
Płeć	0,145	0,072	-
Typ szkoły	0,298	0,167	0,276
Wykształcenie ojca	0,246	0,215	0,224
Pozycja zawodowa	0,087	0,169	0,132
Miejsce zamieszkania	0,203	0,129	0,193
Indeks bogactwa	0,252	0,251	0,232

Kolejnym czynnikiem istotnym statystycznie jest wykształcenie ojca. Można na podstawie tej obserwacji zaryzykować tezę, że korepetycje wpisują się w habitus klas średnich. To w tej właśnie grupie istnieje duża świadomość faktu, że w edukację dzieci należy inwestować i z należytą starannością dbać i planować ich karierę edukacyjną, szczególnie w czasach inflacji dyplomów. Może to oznaczać zarówno próbę zwiększenia kapitału kulturowego wśród potomstwa, jak też uzyskanie przewagi nad konkurentami poprzez lokowanie swoich dzieci w dobrych szkołach. A jak wynika z badań Putkiewicz, szkoły zajmujące wysokie pozycje w rankingach niekiedy wręcz zmuszają uczniów do korzystania z korepetycji²⁵.

Nieco niższe wartości korelacji zostały odnotowane w przypadku pozycji zawodowej ojca. Jednakże jak pokazują wyniki analiz w dwóch ostatnich pomiarach, wartość tej zmiennej jest znacząca. Zebrane obserwacje oznaczają, że pozycja zawodowa ojca ma również wpływ na korzystanie przez maturzystów z korepetycji. Można przyjąć, że wyniki tej analizy potwierdzają hipotezę habitusu, który odpo-

²⁵ E. Putkiewicz, op.cit.

wiada za wysyłanie dzieci na korepetycje. Dyrektorzy, specjaliści, twórcy mają świadomość ogromnej roli wykształcenia we współczesnym społeczeństwie i, dążąc do zachowania swoich statusów w obrębie rodziny, dbają o dobrą edukację dzieci.

Miejsce zamieszkania jest także istotnym czynnikiem wpływającym na korzystanie z płatnych lekcji przez maturzystów. Zdecydowanie częściej „korki” biorą uczniowie miescy niż wiejscy. Pomocnym w interpretacji tej zależności może być habitus. Środowisko wiejskie ma raczej niższe aspiracje życiowe niż miejskie i to raczej klasy średnie, które zdecydowanie częściej występują w mieście, będą dążyć do utrzymania *status quo* poprzez inwestycje w wykształcenie. Ponadto należy wziąć pod uwagę fakt, że młodzież miejska częściej pojawia się w lepszych szkołach, w których musi utrzymać odpowiedni poziom, nierzadko przy pomocy właśnie prywatnych lekcji.

Potwierdzeniem tej tezy mogą być uzyskane wartości korelacji dla typu szkoły. W kolejnych pomiarach utrzymuje się wpływ typu szkoły na korzystanie z korepetycji. Uczniowie obydwu typów liceów częściej korzystają z prywatnych lekcji, rzadziej zjawisko to dotyczy uczniów technikum. Być może jest tak, że dysfunkcje systemu edukacyjnego są bardziej widoczne w liceum, gdzie ucześnie młodzież z wysokim statusem silnie motywowana do wysokich osiągnięć na zewnętrznych egzaminach. Presja wysokich osiągnięć przy obniżonej sprawności systemu edukacyjnego może sprawiać, że uczniowie tych szkół w głównej mierze korzystają z prywatnych lekcji. W technikach nacisk na wyniki jest mniejszy, częściej lokowana jest tam młodzież z niższym statusem, co obniża popyt na korepetycje.

Płeć – jak pokazują analizy – tylko w początkowych pomiarach miała znaczenie. Widać, że jej rola słabła w kolejnych pomiarach i w ostatnim nie wykazała już zależności. Być może znaczenie płci w określaniu aspiracji edukacyjnych już słabnie i rodzice w takim samym stopniu inwestują w edukację córek i synów.

Kolejne zmienne mają nieco inny charakter i ukazują rozmaite konteksty, w jakich dochodzi do korzystania z korepetycji. Na pierwszy plan wysuwają się w tym przypadku kwestie aspiracji edukacyjnych, które wydają się katalizatorem stosowania strategii innowacyjnej w realizacji celów edukacyjnych. Istotne znacznie w korzystaniu z korepetycji mają też orientacje życiowe, wśród których edukacja wyższa zajmuje centralne miejsce. Uwidaczniają to także badania celów życiowych. Korepetycje częściej biorą ci, u których wyższe wykształcenie jest na szczycie hierarchii celów życiowych. Widać to we wszystkich badaniach. Interesujące jest to, że w sondażu z 2008 r. istotnym elementem w orientacji na wyższe wykształcenie był aspekt autoteliczny, na co wskazuje istotność statystyczna takiej cechy jak rozwijanie zdolności i zainteresowań. Za to w ostatnim pomiarze do syndromu wyższego wykształcenia dołączyły takie czynniki jak osiągnięcie wysokiego stanowiska

i udział we władzy. W tym przypadku można zaryzykować twierdzenie, że wykształcenie się zinstrumentalizowało i jest potrzebne do osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej. Wysoka korelacja zmiennej emigracja we wszystkich pomiarach może potwierdzać taką interpretację. Części maturzystów korepetycje mają pomóc w emancypacji z lokalnych układów. Innymi słowy, edukacja ma ułatwić osiągnięcie wysokiego statusu społecznego. Być może raczej mają kredencjonałiści, twierdząc, że współcześnie dyplomy determinują pozycję społeczną. Ci, którzy chcieliby osiągnąć wysoką pozycję społeczną, zakładają, że w znaczny sposób ułatwi im to dyplom wyższej uczelni. Ale mają też świadomość, że chodzi tutaj nie o każdy dyplom, ale o taki, który zwiększa szanse na uzyskanie wysokiego statusu.

O tym, że korepetycje mają zwiększyć szanse życiowe maturzystów, mogą świadczyć też kolejne wartości korelacji zmiennych, które były wskaźnikami strategii sukcesu na rynku pracy. Zaobserwowano, że maturzyści biorący korepetycje częściej uważali, że skutecznym sposobem na znalezienie dobrej pracy jest kontynuacja edukacji na studiach, nauka języków obcych oraz zdobywanie kolejnych umiejętności, uprawnień poświadczonych dyplomami.

Wyniki te można potraktować jako inwestycję w edukację. Należy przyjąć, że maturzyści ci traktują kredencjały jako panaceum na problemy rynku pracy. Zgodnie z teorią kapitału ludzkiego osoby korzystające z korepetycji częściej chciałyby pracować w swoim zawodzie. Innymi słowy, myślą o tym, aby inwestycje zwróciły się w przyszłości.

Na strukturotwórczą funkcję korepetycji wskazują wartości korelacji kolejnych zmiennych odnoszących się do pomiaru aspiracji życiowych. Po pierwsze, częściej korzystają z korepetycji ci maturzyści, którzy swoje drogi życiowe strukturują przez edukację. Im wyższe są aspiracje edukacyjne maturzystów, tym częściej pomagają sobie oni w nauce prywatnymi lekcjami. Można zaryzykować hipotezę, że korepetycje służą do podnoszenia kapitału kulturowego i mają na celu maksymalizację osiągnięć edukacyjnych, dzięki którym można będzie uzyskać wysokie statusy w społeczeństwie. Na duże prawdopodobieństwo tej hipotezy mogą wskazywać kolejne współczynniki korelacji, które pokazują, że częściej będą uzupełniać swoją wiedzę maturzyści chcący studiować na studiach dziennych, wybierający uczelnie z pierwszej dziesiątki rankingu „Rzeczpospolitej”²⁶, zamierzający studiować na prestiżowych kierunkach. Jak wynika z danych, korepetycje nie są domeną tych, którzy chcą uzyskać dyplom wyższej uczelni, ale tych, którzy zamierzają otrzymać indeks najlepszych uczelni i najbardziej prestiżowych kierunków. Kore-

²⁶ Zob. <http://www.rp.pl/uczelnie2011> [dostęp: 12.08.2011].

petycje są więc w tym kontekście narzędziem budowania przewagi edukacyjnej i mają stanowić najlepsze zabezpieczenie w społeczeństwie ryzyka.

Interesujących informacji dostarczają pomiary w pierwszym (2008 r.) i ostatnim sondażu (2011 r.). Pierwszy sondaż zawierał skale psychologiczne oraz badał kompetencje cyfrowe. Z uzyskanych obserwacji wynika, że młodzież pobierająca korepetycje jest bardziej nowoczesna, czego wyrazem jest wykorzystywanie do nauki zasobów Internetu. Może to oznaczać, że osoby te są bardziej zainteresowane akumulacją kapitału kulturowego. Ponadto współczynniki korelacji pokazują, że uczniowie korzystający z płatnych lekcji prezentują postawy antyegalitarne. Innymi słowy, nie zgadzają się ze zdaniem, że w idealnym społeczeństwie wszyscy ludzie są sobie równi i mają zapewnione wyrównane płace. W związku z tym należy rozważyć, czy nie jest w tym przypadku słuszny model konfliktowy, który traktuje prywatne lekcje jako narzędzie ucieczki do przodu klas średnich przed konkurencją.

Współczynniki korelacji uzyskane w ostatnim sondażu, kiedy to badano również spędzanie czasu wolnego przez młodzież, wskazują duże znaczenie habitusu w zbiorowości korzystającej z płatnych lekcji. Wskaźnikami habitusu są: uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych (kino, koncerty), czytanie książek, wyjazdy turystyczne. Syndrom tych zmiennych można potraktować jako wyznacznik habitusu klasy średniej, dzięki któremu jednostki z tej warstwy uczestniczą w braniu korepetycji. W dużej mierze chodzić może tutaj o próbę utrzymania statusu rodziny poprzez zdobycie odpowiedniego wykształcenia. W tym przypadku korepetycje mogą być też elementem stylu życia klas średnich, które inwestują w edukację dzieci. Jak widać, dążą one do zapewnienia im wszechstronnego rozwoju, czego wyrazem może być ów prokulturowy styl życia. Za interpretacją kulturową przemawia również fakt, iż optymizm jest cechą skorelowaną z korepetycjami. Habitus klas średnich cechuje się optymizmem, wiarą w realizację celów. Jest to ważna siła psychologiczna, która pozwala pokonywać różne życiowe trudności. Jak widać, optymizm sprzyja dzieciom klasy średniej.

Analiza korelacyjna pokazuje, że decydujące znaczenie w korzystaniu z korepetycji mają kapitał ekonomiczny, kapitał kulturowy, wysoki poziom aspiracji edukacyjnych i wiara w cudowną moc dyplomów.

Dane na temat przedmiotów, z których maturzyści brali korepetycje, ukazują przemiany preferencji uczniów wywołane zmianami reguł egzaminu maturalnego. W 2010 r. została wprowadzona obowiązkowa matura z matematyki, co musiało wywołać wśród młodzieży lęk przed tym przedmiotem, i już od roku 2009 r. zaczęła lawinowo rosnąć liczba maturzystów biorących z matematyki „korki”. Obecnie młodzież na prywatnych lekcjach uczy się głównie właśnie matematyki. Duża

liczba niezdanych matur w 2011 r. z „królowej nauk” może świadczyć o tym, że nauczanie matematyki w szkołach pozostawia wiele do życzenia lub że wymagania egzaminacyjne nie przystają do poziomu nauczania. Jest to potwierdzenie hipotezy o anomii systemu edukacyjnego.

Tabela 3. Przedmioty a rok badania (w %)²⁷

Przedmioty	2008	2009	2011
Angielski	57	61	50
Matematyka	36	46	80
Chemia	13	11	10
Niemiecki	13	18	9
Fizyka	11	8	9
Polski	5	11	6
Biologia	5	4	3
Historia	3	6	1
Geografia	3	4	2
WOS	2	5	2
Francuski	1	1	
Historia sztuki	0	0	1

Drugim popularnym przedmiotem w 2011 r. jest język angielski. Obecnie połowa badanych uczy się go na prywatnych lekcjach. Dawniej wśród rodziców funkcjonował pogląd, że języka obcego dziecko nie nauczy się w szkole. Zebrane dane wskazują, że w obecnej chwili podobna sytuacja dotyczy matematyki. Powszechność korepetycji z matematyki wydaje się ten fakt potwierdzać. Jedyne język polski nie nastęrcza uczniom problemów i rzadko jego nauka odbywa się na płatnych lekcjach. Podobny status mają pozostałe przedmioty, których popularność tylko nieznacznie zmieniała się w kolejnych pomiarach.

W tabeli 4 przedstawiono odpowiedzi na pytanie dotyczące motywów korzystania z płatnych zajęć przez maturzystów. Zebrane obserwacje wskazują, że najczęściej korepetycje służyć mają poprawieniu wyników egzaminu maturalnego (ponad 60% w każdym badaniu). Są one tym samym środkiem służącym zwiększeniu kapitału kulturowego, co może się przełożyć na wzrost szans życiowych.

²⁷ Dane się nie sumują do 100%, ponieważ można było wybrać więcej niż jedną odpowiedź (dla tabel 3–6).

Tabela 4. Motywy korepetycji a rok badania (w %)

Motywy	2008	2009	2011
Uzyskać najlepszy wynik na maturze	61	64	62
Dostać się na wymarzone studia	37	10	35
Nie uczyłem się i mam braki	32	38	46
Chciałem wiedzieć więcej, niż uczono w szkole	10	28	11
Zalecenia nauczyciela	2	5	2
Wpływ rodziców	9	12	6
Większość znajomych bierze korepetycje	3	3	2
Nauczyciele źle uczyli	5	9	6

O tym samym fakcie świadczą popularność kolejnego motywu wśród badanych: „dostać się na wymarzone studia”. Odpowiedź ta wybierana jest średnio przez 1/3 badanych (jedynie w 2008 r. co dziesiąty wskazał tę odpowiedź). Z danych wynika też, że w badanej zbiorowości maturzystów całkiem sporo respondentów traktuje korepetycje jako „koło ratunkowe”. W pierwszym pomiarze była to 1/3 badanych, w ostatnim prawie połowa.

Maturzyści korzystają z korepetycji także w celu poszerzenia wiedzy i wyjścia poza ramy programowe. Jednakże taki autoteliczny motyw zdobywania wiedzy ujawnia tylko około 10% ankietowanych (jedynie w 2009 r. było to aż 30%).

Odpowiedzi maturzystów wskazują, że nauczyciele w niewielkim stopniu nakłaniali ich do brania korepetycji. Ankietowani wskazywali częściej, iż do uczęszczania na płatne lekcje skłonili ich rodzice. W sprawie prywatnych lekcji respondenci nie kierują się też modą. Mniej więcej na stałym poziomie utrzymuje się odsetek tych, którzy uważają, że korepetycje biorą dlatego, iż nauczyciele nie potrafią odpowiednio, przystępnie dla uczniów, przekazać wiedzy.

Tabela 5. Motywy korepetycji a typ szkoły (w %)

Motywy	LO	LP	T
Uzyskać najlepszy wynik na maturze	70	56	46
Dostać się na wymarzone studia	32	18	17
Nie uczyłem się i mam braki	30	55	52
Chciałem wiedzieć więcej niż uczono w szkole	19	14	15
Zalecenia nauczyciela	3	3	3
Wpływ rodziców	8	12	12
Większość znajomych bierze korepetycje	3	4	2
Nauczyciel źle uczyli	7	7	7

Tabela 5 pokazuje, w jaki sposób typ szkoły określa motywy korepetycji. Na dobrze zdanej maturze najczęściej zależy uczniom liceum i liceum profilowanego.

Częstszą motywacją wśród licealistów jest dostanie się na wymarzone studia. Natomiast dla uczniów liceum profilowanego i techników korepetycje częściej stanowią „koło ratunkowe”.

Uczniowie średnich szkół technicznych biorą korepetycje nieco częściej niż ich koledzy z innych typów szkół pod naciskiem rodziców. Pozostałe motywy są mniej więcej rozłożone tak samo w poszczególnych kategoriach.

Reasumując, można skonstatować, że korepetycje służą przede wszystkim dzieciom klasy średniej do walki o utrzymanie statusu. Dzięki płatnym lekcjom młodzież ta może zwiększyć swoje zasoby i skutecznie zadbać o wzmocnienie swojej pozycji na rynku edukacyjnym. Dzieci klasy średniej są więc beneficjentem nowego ładu edukacyjnego, a dzieci z niskim statusem są przegranymi. Ci pierwsi korzystają z korepetycji w celu zwiększenia szans życiowych, ci drudzy muszą uzupełniać deficyty kapitału kulturowego po to, aby w ogóle skończyć szkołę.

Tabela 6. Motywy korepetycji a status społeczny (w %)

Motywy	Niski	Średni	Wysoki
Uzyskać najlepszy wynik na maturze	43	61	66
Dostać się na wymarzone studia	16	20	35
Nie uczyłem się i mam braki	65	44	31
Chciałem wiedzieć więcej niż uczono w szkole	14	19	17
Zalecenia nauczyciela	11	3	3
Wpływ rodziców	5	10	10
Większość znajomych bierze korepetycje	5	3	3
Nauczyciel źle uczyli	5	7	5

Na podstawie danych przedstawionych w tabeli 6 można stwierdzić, iż korepetycje są narzędziem budowania przewagi konkurencyjnej wśród dzieci klas średnich. W obliczu inflacji dyplomów jedynie działania zwiększające ich przewagę nad konkurentami dają szansę na zachowanie wysokiego statusu.

Obserwacje pokazują, że zarówno chęć uzyskania najlepszego wyniku na maturze, jak też uzyskanie indeksu wymarzonej uczelni idą w parze z wysokim i średnim statusem społecznym. Z kolei uczniowie z niższych pięt społecznej drabiny częściej korzystali z korepetycji w celu „utrzymania się” w szkole i dla samego zdania matury. Wśród ankietowanych z niższym statusem korepetycje pełnią funkcje „koła ratunkowego”, a wśród rówieśników z wyższym statusem są wehikułem, który przeniesie ich na same szczyty społecznej struktury²⁸.

²⁸ Podobne wnioski płyną z badań autora nad korepetycjami wśród gimnazjalistów Polski Południowej. Badania zrealizowane na próbie 1767 gimnazjalistów z Podkarpacia, Małopolski i Śląska.

Ostatnia tabela 7 pokazuje, kim są korepetytorzy. Z danych w niej zawartych wynika, że najczęściej korepetycji udzielają nauczyciele z innej szkoły (około 50%). Rzadziej w rolę korepetytorów wcielają się nauczyciele ze szkoły, do której uczęszczają uczniowie (12%). Podobny odsetek badanych korzysta z korepetycji u specjalistów zajmujących się daną dziedziną, niekoniecznie nauczycieli. Co dziesiąty uczeń uczęszcza na płatne lekcje do tego samego nauczyciela, który uczy go także w szkole. W tym przypadku można pisać o korupcjogennych praktykach niewielkiej części nauczycieli. Respondenci rzadko korzystają z płatnych lekcji udzielanych przez studentów, a także nauczycieli z ogłoszenia. Niewielu ankietowanych korzysta także z usług nauczycieli akademickich.

Reasumując, w roli korepetytorów najczęściej występują nauczyciele z innych szkół. Nauczyciele z własnej szkoły oraz nauczyciele uczący uczniów przedmiotu udzielają rzadko korepetycji. Z jednej strony można uznać, że szkolnictwo znajduje się w stanie anomii, gdyż spora grupa nauczycieli udziela płatnych lekcji. Z drugiej strony opinie o częstym udzielaniu korepetycji przez nauczycieli uczących danego przedmiotu nie potwierdziły się. Za anomią systemu edukacyjnego przemawia też fakt, że w roli korepetytorów występują głównie nauczyciele. Najprawdopodobniej jest to dla nich sposób na wspomoczenie budżetu (niekiedy nauczyciele zarabiają więcej na korepetycjach, niż wynosi ich pensja szkolna), gdyż zarobki nauczycielskie zawsze były zbyt niskie.

Tabela 7. Korepetytorzy a rok badania

Korepetytorzy	2008	2009	2011
Nauczyciel, który Cię uczył w szkole	9	10	10
Inny nauczyciel ze szkoły, do której chodzisz	17	11	12
Nauczyciel ze szkoły, do której się wybierasz po zdaniu matury	0	1	1
Nauczyciel polecony przez Twojego nauczyciela	2	4	4
Nauczyciel z innej szkoły	47	46	48
Nauczyciel akademicki	3	5	3
Nauczyciel z ogłoszenia	4	6	6
Osoba zajmująca się daną dziedziną (ale nie nauczyciel i nauczyciel akademicki)	11	12	12
Student	7	5	5

Młodzieży z wyższym statusem służyć miały one do ekspansji w system edukacyjny (uzyskanie wysokich wyników na egzaminach końcowych i dostanie się do renomowanego liceum), a młodzież z niskim statusem korzystała z płatnych lekcji, aby uzupełnić deficyt kapitału kulturowego, co pozwoliłoby jej utrzymać się w systemie edukacyjnym.

5. Podsumowanie

Zebrane obserwacje pozwoliły na weryfikację hipotez badawczych. Potwierdziła się hipoteza, że korepetycje maturzystów mogą być wynikiem anomii systemu edukacyjnego. Świadczyć o tym fakcie może liczba respondentów biorących korepetycje – połowa badanych. Młodzież maturalna nie ufa szkole – nie wierzy, że może ich ona odpowiednio przygotować do egzaminów maturalnych. Zakłada, że gwarancją wysokich osiągnięć na egzaminach jest dodatkowa nauka na lekcjach prywatnych. Działania te można potraktować jako innowację w dążeniu do sukcesu edukacyjnego. Na anomię systemu edukacyjnego wskazuje też rosnąca z roku na rok liczba uczniów korzystających z korepetycji z matematyki. Uczniowie byli świadomi rozbieżności między wymaganiami na maturze a niskim stanem wiedzy wyniesionym ze szkoły, co znacznie zwiększyło zapotrzebowanie na korepetycje z tego przedmiotu. Należy się spodziewać, że w przyszłości matematyka zdominuje rynek korepetycji²⁹.

Potwierdziła się również hipoteza mówiąca o tym, iż korepetycje są formą maksymalizowania osiągnięć edukacyjnych wśród dzieci klas średnich, które mogą przekładać się na pozyskanie najlepszych kredencjałów. Z korepetycji korzystają przede wszystkim ci maturzyści, którzy lokują swoje aspiracje edukacyjne na prestiżowych kierunkach najlepszych uczelni.

Hipoteza głosząca, iż korepetycje są formą inwestycji w kapitał ludzki, również znalazła swe potwierdzenie. Rodzice z wyższych pięter drabiny społecznej zakładają, że najlepszą polisą na czasy ryzyka i niepewności będzie wykształcenie. Im bardziej prestiżowe studia i uczelnie, tym większa wartość tej polisy. Dla tej młodzieży wykształcenie jest kluczem do pracy, dochodów, wysokiego statusu.

Wyniki badań wskazują na fakt, że w zakresie habitusu klasy średniej mieszczą się również korepetycje. Korzystają z nich częściej dzieci wykształconych rodziców, dysponujących kapitałem kulturowym. Wśród tej młodzieży popularne jest czytanie książek, chodzenie na koncerty, do kina, czyli uczestnictwo w kulturze. Habitus klas średnich sprawia, że wraz z wysokimi aspiracjami pojawia się przeświadczenie, że w czasach „inflacji dyplomów” należy zdobyć maksymalną przewagę edukacyjną, która pozwoli na utrzymanie statusu rodziny pochodzenia.

Potwierdzenie uzyskała także hipoteza mówiąca, iż funkcja korepetycji zmienia się wraz ze zmianą statusu społecznego rodziny pochodzenia. W klasach średnich korepetycje służą młodzieży do zwiększenia osiągnięć szkolnych i wzmocnienia

²⁹ Już dzisiaj na wielu uczelniach wyższych stosuje się douczanie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych, po to, by mogli sobie poradzić na studiach wyższych.

szans życiowych. W klasach niższych to „koło ratunkowe”. Ich rolą jest uzupełnianie braków w kapitale kulturowym.

W zakończeniu niniejszych rozważań podkreślić należy, iż korepetycje są wyraźnym symptomem nierówności edukacyjnych i że do ich powstania przyczyniła się znacznie reforma oświaty. Zamiast wyrównywania szans wśród młodzieży dochodzi do ich wyraźnego zróżnicowania poprzez chociażby dostęp do korepetycji. Płatne lekcje są dostępne dla uczniów zamożniejszych, biednych zaś na nie po prostu nie stać.

LITERATURA:

- Beck U., *Spółczesność ryzyka*, Warszawa 2002.
- Bourdieu P., Passeron J.C., *Reprodukcja*, Warszawa 2006.
- Bray M., *Adverse Effects of Private Supplementary Tutoring*, Paris 2003.
- Collins R., *The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification*, New York 1979.
- Gawlicz K., *Wrastanie w nierówność. Edukacja przedszkolna a odtwarzanie struktur dominacji i podporządkowania* [w:] *Idee, diagnozy, nadzieje. Szkoła polska a idee równości*, A. Męczkowska-Christiansen, P. Mikiewicz (red.), Wrocław 2009.
- Giza-Poleszczuk A., *Przestrzeń społeczna* [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*, A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard (red.), Warszawa 2000.
- Hipisz N., Badora H., Gwiazda M., *Sposoby spędzania wolnego czasu i zainteresowania młodzieży* [w:] *Młodzież 2010*, Warszawa 2011.
- Keler K., Perek-Białas J., *Analiza wydatków gospodarstw domowych na edukację w kontekście reformy edukacyjnej w Polsce* [w:] *Spółeczne skutki zmiany oświatowej w Polsce*, M. Niezgodą (red.), Kraków 2011.
- Koseła K., *Przedmowa* [w:] E. Putkiewicz, *Korepetycje szara strefa edukacji*, Warszawa 2005.
- Kowalczyk K., *Wydatki rodziców na edukację*, Warszawa 2010, http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2010/K_147_10.PDF [dostęp: 03.07.2011].
- Kwieciński Z., *Między patosem a dekadencją*, Wrocław 2007.
- Merton R., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 2002.
- Putkiewicz E., *Korepetycje – szara strefa edukacji*, Warszawa 2005.
- Sawiński Z., *Zmiany systemowe a nierówności w dostępie do wykształcenia* [w:] *Zmiany stratyfikacji społecznej w Polsce*, Warszawa 2008.
- Spółczesność w drodze do wiedzy. Raport o stanie edukacji 2010*, Warszawa 2011.
- Szafranek K., *Młodzi 2011*, Warszawa 2011.
- Szcucka A., Jelonek M., *Kogo kształcą polskie szkoły?*, Warszawa 2011.

Szlendak T., *Socjologia rodziny*. Warszawa 2011.

Szlendak T., *Zaniedbana piaskownica. Style wychowania dzieci a problem nierówności szans edukacyjnych*, Warszawa 2003.

The Challenge of Shadow Education, European Commission, 2011, <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/the-challenge-of-shadow-education-1> [dostęp: 1.08.2011].

Zawadzka A.T., *Globalne korki*, „Polityka” 2007, nr 7.

SUMMARY

The article presents the results of research concerning tutors. High school graduates in Podkarpackie Province, a Polish province along that shares a border with Ukraine and Slovakia, were studied. In order to collect the data, the poll method with quota sampling was used. In 2008, 936 high school graduates were tested; in 2009, 1,273 high school graduates were surveyed; and, in 2011, 925 high school graduates were tested. The pupils primarily took private English lessons (57% in 2008 and 61% in 2009). In 2011, the respondents most frequently took additional lessons in mathematics (80%). The primary motivation for taking private lessons was the desire to achieve the best results on the high school certificate and to increase the chances of obtaining entry to a renowned university. High school students most frequently benefited from lessons when they lived in cities with a higher socio-economic status and cultural capital. The pupils with a higher status took private lessons with the aim of maximizing their educational achievements. The youth with lower status rarely benefited from paid lessons, though private lessons could have helped augment this group's deficient knowledge.

Key words:

tutor, school graduates, borderline, educational inequality